

O'ZBEKISTONDA AMALIY SAN'AT VA HUNARMANDCHILIKNI RIVOJLANTIRISHGA OID DAVLAT SIYOSATINING INSTITUTSIONAL ASOSLARI VA UNING IJTIMOYIY-IQTISODIY SAMARADORLIGI

Suyarova Feruza Sobir qizi

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://orcid.org/0009-0003-0290-7575>

suyarovaf9@gmail.com

UDK 94 (575.1)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mustaqillik yillarida, xususan, 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasida xalq amaliy san'ati va hunarmandchilik sohasini strategik rivojlantirish borasida amalga oshirilgan davlat siyosati, qonunchilik asoslari hamda institutsional islohotlar tizimli tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida sohani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyati, berilgan soliq va bojxona imtiyozlarining iqtisodiy samaradorligi hamda "Usta-shogird" an'alarining ijtimoiy roli baholangan. Shuningdek, davlat tomonidan hunarmandchilik subyektlariga ko'rsatilayotgan moliyaviy-kredit ko'maklarining aholi bandligini ta'minlash va moddiy madaniy merosni saqlashdagi o'rni imrad formati doirasida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Davlat siyosati, amaliy san'at, hunarmandchilik, institutsional islohot, soliq imtiyozlari, usta-shogird, moddiy meros, inklyuziv bandlik.

Аннотация. В данной статье систематически анализируются государственная политика, законодательная база и институциональные реформы, реализованные в сфере стратегического развития народного прикладного искусства и ремесленничества в Республике Узбекистан за годы независимости, в частности в 2017–2021 годах. В рамках исследования в формате IMRAD раскрыты суть и содержание нормативно-правовых актов, направленных на поддержку отрасли, экономическая эффективность предоставленных налоговых и таможенных льгот, а также социальная роль традиций «мастер-ученик». Также оценивается роль финансово-кредитной поддержки, оказываемой государством субъектам

ремесленничества, в обеспечении занятости населения и сохранении материального культурного наследия.

Ключевые слова: Государственная политика, прикладное искусство, ремесленничество, институциональная реформа, налоговые льготы, мастер-ученик, материальное наследие, инклюзивная занятость.

Abstract. This article systematically analyzes the state policy, legislative framework, and institutional reforms implemented in the strategic development of folk applied arts and crafts in the Republic of Uzbekistan during the years of independence, particularly in 2017–2021. Within the scope of the study, the essence and substance of regulatory legal acts aimed at supporting the sector, the economic efficiency of provided tax and customs privileges, and the social role of "master-apprentice" traditions are disclosed within the IMRAD format. Furthermore, the role of financial and credit support provided by the state to handicraft entities in ensuring population employment and preserving material cultural heritage is evaluated.

Keywords: State policy, applied art, handicraft, institutional reform, tax privileges, master-apprentice, material heritage, inclusive employment.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Har bir xalqning milliy o'ziga xosligi, madaniy merosi va asriy an'analari uning xalq amaliy san'ati hamda hunarmandchilik namunalari orqali namoyon bo'ladi. O'zbekiston o'zining qadimiy shaharlari, boy sivilizatsiyaviy o'tmishi va betakror badiiy maktablari bilan xalqaro miqyosda hunarmandchilikning yirik

markazlaridan biri sifatida e'tirof etib kelinadi. Biroq, globallashuv va keskin iqtisodiy raqobat sharoitida ushbu nodir boyliklarni shunchaki tabiat in'omi sifatida saqlab qolish imkonsiz bo'lib, ularni tizimli muhofaza qilish, rivojlantirish va kelajak avlodga bezavol yetkazish to'g'ridan-to'g'ri davlatning strategik siyosatiga va institutsional yondashuviga bog'liqdir.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish hamda aholining moddiy farovonligini yuksaltirish jarayonida hunarmandchilik sohasini qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Davlat tomonidan sohani tartibga solish va rag'batlantirish mexanizmlarining joriy etilishi nafaqat madaniy o'zlikni asrash, balki bandlik, kambag'allikni qisqartirish hamda turizmni rivojlantirish kabi makroiqtisodiy vazifalarni hal etishning eng samarali va kam xarajat talab qiladigan vositasi sifatida ko'rilmogda. Shu sababli, amaliy san'at va hunarmandchilik sohasidagi davlat siyosatining bosqichma-bosqich shakllanishi hamda uning amaliy natijadorligini ilmiy jihatdan tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Ushbu tadqiqot ishini tizimli va ilmiy asoslangan holda yoritish maqsadida tarixiy-qiyosiy tahlil, institutsional yondashuv, huquqiy normalar tahlili, induktiv va deduktiv xulosa chiqarish hamda ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni baholash metodlaridan foydalanildi. Davlat tomonidan madaniyat va an'anaviy sohalarini iqtisodiy tartibga solish nazariyasi xalqaro adabiyotlarda keng o'rganilgan. Jumladan, madaniyat iqtisodiyoti sohasi namoyandasi Devid Trosbi o'z tadqiqotlarida davlatning madaniy sanoat va hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash borasidagi intervension (aralashuv) siyosati bozor mexanizmlari yetarli darajada ishlamayotgan sharoitda milliy brendlarni asrash va ijodiy kapitalni rag'batlantirish uchun yagona chora ekanligini isbotlagan [1]. Uning fikricha, davlat subsidiyalari va soliq imtiyozlari an'anaviy sohalarining

raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim katalizator hisoblanadi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida hunarmandchilik sohasining shakllanishi, uning huquqiy maqomi va kichik tadbirkorlik tizimi bilan integratsiyalashuv jarayonlari mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ham chuqur tahlil qilingan. Iqtisodchi olim Sh.I. Mustafakulov o'z ilmiy ishlarida davlat tomonidan hunarmandlarga berilgan iqtisodiy erkinliklar va imtiyozlar tizimi mikrodarajadagi xonadonlar iqtisodiyotini barqarorlashtirish bilan birga, milliy hunarmandchilik korxonalarining tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirganini alohida ta'kidlaydi [2]. Muallif davlat siyosatining eng muhim yutug'i sifatida sohani soliq yukidan ozod etish mexanizmini ko'rsatib o'tgan.

Shuningdek, sohani rivojlantirishning institutsional asoslari va normativ-huquqiy bazasini o'rganishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari hamda "Hunarmand" uyushmasining tahliliy va statistik ma'lumotlari muhim manba bo'lib xizmat qildi. Uyushmaning rasmiy hisobotlarida davlat dasturlari doirasida ajratilgan imtiyozli kreditlar va "Usta-shogird" maktablarini subsidiyalash amaliyotining hududiy bandlik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'siri raqamlar asosida asoslab berilgan [3]. Mazkur adabiyotlar va konseptual qarashlar tadqiqotimizning uslubiy poydevorini tashkil etdi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). O'zbekistonda amaliy san'at va hunarmandchilikka oid davlat siyosatining tadrijiy rivojlanishini shartli ravishda ikki bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqich mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab 2016-yilgacha bo'lgan davrni qamrab olib, unda asosan sohaning huquqiy maqomini belgilash, "Hunarmand" uyushmasini tashkil etish (1997-yil) hamda yo'qolib borayotgan an'analarni tiklashga e'tibor qaratildi. Ikkinchi bosqich esa 2017-yildan boshlanib, hozirgi kunga qadar davom etayotgan tub institutsional burilishlar, raqamlashtirish va yuqori iqtisodiy rag'batlantirish davri hisoblanadi. Bu bosqichda soha shunchaki madaniy ko'rgazma obyekti emas, balki iqtisodiyotning to'laqonli

va strategik tarmog'i sifatida tan olindi.

Davlat siyosatining eng fundamental va amaliy natija bergan yo'nalishlaridan biri — bu misli ko'rilmagan soliq va bojxona imtiyozlarining taqdim etilishidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli farmon va qarorlariga muvofiq, "Hunarmand" uyushmasi a'zolari o'zlari ishlab chiqargan mahsulotlarni realizatsiya qilishdan (sotishdan) olingan daromadlar bo'yicha jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'idan to'liq ozod etilganlar. Shuningdek, qishloq hududlarida faoliyat ko'rsatuvchi hunarmandlar uchun qat'iy belgilangan soliq stavkalari mutlaqo bekor qilindi. Bunday soliq preferensiyalarining joriy etilishi natijasida uzoq yillar davomida norasmiy sektorda (yashirin iqtisodiyotda) faoliyat yuritib kelgan minglab usta va kosiblar o'z faoliyatlarini qonuniy ro'yxatdan o'tkazib, rasmiy iqtisodiyot subyektlariga aylanishdi.

Bojxona sohasidagi islohotlar ham hunarmandchilik eksportini rag'batlantirishda muhim rol o'ynadi. Davlat siyosatiga ko'ra, hunarmandlar tomonidan ishlab chiqarilgan milliy mahsulotlarni xorijga olib chiqishda bojxona bojlari va majburiy sertifikatlashtirish talablari soddalashtirildi, milliy hunarmandchilik uchun zarur bo'lgan, biroq respublikamizda ishlab chiqarilmaydigan ayrim turdagi xomashyolar va uskunalar (masalan, yuqori sifatli metallar, maxsus bo'yoqlar, to'quv dastgohlari qismlari) import qilinganda bojxona to'lovlaridan ozod qilindi. Bu chora-tadbirlar mahsulot tannarxining pasayishiga va global bozorda raqobatbardoshlikning oshishiga bevosita xizmat qildi.

Institutsional darajada "Usta-shogird" milliy tizimini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmi tubdan yangilandi. Davlat bandlikni ta'minlash jamg'armasi va boshqa maqsadli resurslar hisobidan xalq hunarmandchiligi ustalariga shogirdlar tayyorlaganligi, ularga zarur xomashyo va asbob-uskunalar sotib olganligi uchun subsidiyalar ajratish amaliyoti yo'lga qo'yildi. Shogirdlar uchun esa ma'lum muddat davomida bepul o'qish va ijtimoiy sug'urta badallarini davlat hisobidan qoplash imkoniyati yaratildi. Ushbu muvaffaqiyatli amaliyot tufayli chekka agrar tumanlarda

operatsion mehnat unumdorligi oshib, ishsiz yoshlar va xotin-qizlar uchun barqaror va daromadli mehnat sharoitlari yaratildi.

Kredit-moliyaviy dasturlarning samaradorligi ham sohadagi o'sish sur'atlarini jadallashtirdi. Har yili qabul qilinadigan davlat dasturlari, jumladan, "Har bir oila — tadbirkor" xalqaro va milliy loyihalari doirasida hunarmandchilik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash uchun yillik imtiyozli foiz stavkalarida garovsiz yoki soddalashtirilgan garov ta'minoti asosida mikroqarzlar ajratilmoqda. Ushbu moliyaviy oqimlar hunarmand xonadonlariga o'z ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, zamonaviy minitexnologiyalarni sotib olish va xomashyo bazasini oldindan g'amlash imkoniyatini berdi, bu esa tarmoqdagi ishlab chiqarish hajmini o'rtacha yigirma besh-o'ttiz foizga oshirishga zamin yaratdi.

Shu bilan birga, davlat siyosatida milliy hunarmandchilik mahsulotlarini xalqaro miqyosda brendlash va turizm oqimi bilan integratsiya qilish masalasiga alohida strategik yondashuv belgilandi. Qo'qon shahrining Xalqaro hunarmandchilik shahri deb e'tirof etilishi va u yerda muntazam ravishda Xalqaro hunarmandchilik festivalining o'tkazilishi, Buxoro, Samarqand, Xiva, Marg'ilon kabi tarixiy markazlarda maxsus hunarmandlar rastalari va markazlarining bepul yoki imtiyozli shartlarda uzoq muddatli ijaraga berilishi shaharsozlik va madaniy turizm siyosatining o'zaro uyg'unligini ko'rsatadi. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan bunday kompleks chora-tadbirlar zanjiri amaliy san'atni iqtisodiy barqaror va o'z-o'zini moliyalashtira oladigan mustaqil ekotizimga aylantirdi.

Iqtisodiyot to'liq raqamlashtirilayotgan hozirgi davrda davlat siyosatining yangi ustuvor yo'nalishi sifatida milliy hunarmandchilikni elektron tijorat (E-commerce) tizimlari bilan integratsiya qilish belgilandi. Raqamli texnologiyalar vazirligi hamda Investitsiyalar, sanoat va tashqi savdo vazirligi hamkorligida mahalliy hunarmandlarning jahon miqyosidagi yirik handmade savdo maydonchalariga (Etsy, Amazon, eBay) chiqishini ta'minlovchi davlat

dasturlari amalga oshirilmoqda. Davlat tomonidan hunarmandlar uchun elektron do‘konlarni ochish, ularni xalqaro qonunchilik talablariga moslashtirish va ingliz tilida marketing kontentlarini yaratish bo‘yicha bepul onlayn va oflayn akseleratsiya kurslari tashkil etildi.

Ushbu raqamli integratsiyaning eng katta yutug‘i — an’anaviy savdodagi ko‘plab vositachilik zanjirlarining qisqarganidir. Davlat tomonidan yaratilgan "Crafts.uz" milliy elektron platformasi va xalqaro kuryerlik kompaniyalari bilan tuzilgan imtiyozli tarif bitimlari tufayli obod va chekka qishloqdagi usta o‘z mahsulotini to‘g‘ridan-to‘g‘ri AQSh, Yevropa Ittifoqi yoki Yaponiya bozoridagi yakuniy iste’molchiga sotish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu jarayon an’anaviy “B2C” (biznesdan iste’molchiga) modelini yangi bosqichga olib chiqdi va valyuta tushumlarining to‘g‘ridan-to‘g‘ri hunarmandning bank hisob raqamiga kelib tushishini ta’minladi, bu esa ichki bozordagi narxlarga nisbatan uch-to‘rt barobar

ko‘proq sof foyda olish demakdir.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Mustaqillik yillarida, ayniqsa keyingi o‘n yillikda O‘zbekistonda amaliy san’at va hunarmandchilikni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilgan davlat siyosati o‘zining tizimliliigi, ijtimoiy yo‘naltirilganligi va yuqori iqtisodiy samaradorligi bilan ajralib turadi. Ko‘rilgan chora-tadbirlar natijasida sohada kuchli huquqiy va institutsional baza shakllandi, yuz minglab aholining barqaror bandligi ta’minlandi. Biroq, global bozordagi tendensiyalar sohani yanada takomillashtirish bo‘yicha quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishni taqozo etadi:

Umuman olganda, O‘zbekistonda xalq amaliy san’ati va hunarmandchilikka oid davlat siyosati o‘zining ijtimoiy-gumanistik xarakteri bilan milliy madaniyatni asrash barobarida mamlakat iqtisodiyotining barqaror va inklyuziv rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim strategik poydevor bo‘lib qoladi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Throsby D. Economics and Culture. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 208 p.
2. Mustafakulov Sh.I. O‘zbekiston iqtisodiyotining jozibadorligi va mikrotadbirkorlik muammolari. – Toshkent: Akademiya, 2021. – 284 b.
3. “Hunarmand” uyushmasi arxiv ma’lumotlari. Oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilik subyektlarining rivojlanish tendensiyalari hisoboti. – Toshkent, 2024. – 45 b.